

Rīgas Doma ērģelēm 140

Atzīmējot Rīgas Doma ērģeļu 140gadi kopš atklāšanas koncerta 1884. gada 31. janvārī (pēc vecā stila 19. janvārī), Rīgas Doms aicina "Cimos pie ērģelēm". Svinības notiks svētdien, 28. janvārī pl. 15.00 – 19.00. Un ciemošanās būs burtiska – pēc noklausīta Latvijas ērģelnieku (kopā 10 dalībnieki) spēlēta īskoncerta katram svinību viesim (klausītājam) būs iespēja uzkāpt ērģeļu luktā, ieraudzīt ikdienā neredzamo, vērot krāšņo ērģeļu prospektu tuvplānā, satikt ērģelmeistaru un parunāties ar nupat spēlējušiem ērģelniekiem. Nebeidzamiem pārsteigumiem – apmeklētājs varēs iepazīt prospekta vēsturi, pie precīza Rīgas Doma ērģeļu traktūru atveidojoša maketa izzināt ērģeļu darbības principus, ielūkoties aiz kādām ikdienā slēgtām ērģeļu mājas durvīm, tai skaitā arī motortelpā. Ziemas spelgonī bez lielās svētku tortes – vienkārši pabūt visiem kopā - ērģeļu draugiem, entuziastiem, interesentiem, ģimenēm ar un bez bērniem, skolniekiem, studentiem, vecmāmiņām un jauniešiem, kā arī visiem, kam ceļš ved garām Rīgas Domam – 800 gadus senam dievnamam ar nebeidzamām kultūrvēstures vērtībām, pārsteigumiem un liecībām.

Pasākums notiks svētdien, 28. janvārī reizi stundā (pasākuma garums 1h):

15.00 Ērģelnieki Iveta Pelše, Diāna Jaunzeme-Portnaja

16.00 Ērģelnieki Jolanta Barinska, Larisa Carjkova

17.00 Ērģelnieki Roberts Hansons, Ilona Birģele

18.00 Ērģelnieki Edīte Alpe, Digna Markule

19.00 Ērģelnieki Jānis Karpovičs, Līga Dejus

Mazliet par ērģeļu atklāšanu:

Doma jaunās ērģeles svinīgi atklāja 1884. gada 31. janvārī (pēc vecā stila 19. janvārī) plkst. 9:00 no rīta. Tās pieņēma pieaicinātie eksperti no Rīgas, Sanktpēterburgas, Rēveles un Vācijas. Tās pašas dienas vakarā pulksten sešos Rīgas Domā pēc ilga pārtraukuma notika pirmais koncerts, kurā spēlēja Luijs Homiliuss no Pēterburgas, Jelgavas mūzikas direktors Rūdolfs Postels un Doma ērģelnieks Bergners. Koncertu atklāja Doma ērģelnieks Vilhelms Bergners. Skanēja Ferencs Lista mūža nogalē Veimārā Rīgas Doma ērģelēm īpaši sacerētais skaņdarbs "Lai Dievu visi teic". Sekoja slavenākās Mendelszona ērģeļu sonātes un Rihtera fūga. Koncerta apmeklētājiem par sēdvietu altāra korī – balkonā, kur parasti dievkalpojuma laikā pulcējās dziedātāji, bija jāmaksā 1 rublis, pārējās vietās – 60 kapeikas.

Rīgas Doma ērģeļu būves notikumam sekoja līdzīgi visas Eiropas muzikālā sabiedrība. Mūziķi, komponisti un ērģeļu draugi apmeklēja millzīgo Valkera firmas montāžas zāli Ludvigsburgā, kur tapa tobrīd pasaules lielākās ērģeles. Rīgas Doma ērģelnieks Vilhelms Bergners kā goda viesis Ludvigsburgā pirmoreiz baudīja jau gatavā instrumenta skaņu. 1983. gadā jau gatavo instrumentu pārveda uz Rīgu, kur to samontēja Rīgas Doma ērģeļu balkonā. Uz plāksnītes ērģeļu galdā rakstīts, ka instrumenta izgatavošanas gads ir 1983. lai arī 1983. gada

ziemassvētkos domājams ērģeles jau tika spēlētas, tomēr visi darbi tikai pabeigti tikai līdz tā atklāšanai.

Par ērģeļu prospektu:

Atšķirībā no citām ērģelēm, Rīgas Doma ērģeļu prospekts jeb fasāde un instruments nav viens veselums. Pats Instruments ir pasauleslavenās E. F. Walcker & Co 1884. gadā uzbūvētās un uzstādītās ērģeles. Savukārt prospekts ir saglabājies no 1601. gada instrumenta. Par ērģeļu prospektu sauc baznīcas zāles pusē redzamo mūzikas instrumenta daļu. To mēdz dēvēt arī par ērģeļu fasādi, kas tāpat kā mājas fasāde, izdaiļo būvi, vienlaku paslēpjot ķieģeļus, caurules, sijas un citus izmantotos būvmateriālus.

1547. gada 21. maijā Rīgā izcēlās ugunsgrēks un no degošajām Jaunielas mājām liesmas pārmetās arī uz dievnamu. Nodega Doma tornis un tā brīža ērģeles. Jauno ērģeļu būvi 1601. gadā pabeidza ērģeļu meistars no Lībekas Jakobs Rābs. No Rāba ērģelēm prospektā ir saglabājušies trīs centrālie torņi un kompozīcijas izkārtojums. Ērģeļu prospektam bijuši atverami un aizverami slēgi, no kuriem vēl šobaltdien saglabājušās eņģes un auklu trīši. Tolaik prospekts bijis tumši brūns ar zeltījumu, bet skulptūras un maskas – daudzkrāsainas. Ipaši uzteicama ir meistarū attieksme pret darbu, jo vissīkākās detaļas ir rūpīgi izstrādātas, lai gan tās atrodas gandrīz 20 m augstumā un no zāles grīdas tikpat kā nav saskatāmas.

1707. gada 31. jūlijā Doma ērģelēm trāpīja zibens. Postījumi izrādījās tik ievērojami, ka ērģeles vairs nebija derīgas muzicēšanai. Zibens postījumi kalpoja kā rosinājums ērģeļu pārbūvei, jo, spriežot pēc rakstiskajām liecībām, tie lielākoties bija saistīti ar instrumenta vecumu un slikto kopējo stāvokli. 1709. gada augustā ērģeļu remonts tika pabeigts. Kopumā tas izmaksājis 600 Alberta dālderu. Zibens iznīcināto prospekta kokgriezumu vietā radīja jaunus, krāsojumu pieskaņojot iepriekšējam. Uzstādīja arī jaunas ērģeles.

Nepilnus 20 gadus vēlāk, beidzoties Ziemeļu karam, 1720.-21. gadā Rīgas Domā notika plaši remonta darbi. Apglezvoja balkona margas un rekonstruēja viena rātskunga statueti. Ērģeļu prospektu nokrāsoja zilā krāsā un papildināja ar četriem lieliem izteiksmīgiem kokgriezumiem. Tādējādi prospekts ieguva tik pazīstamo barokālo raksturu. Tomēr sekoja vēl vairāki zibens spērieni, jo tolaik vēl nebija izgudroti zibens novedēji, pa cauro jumtu telpās tecēja ūdens, un Doma ērģeļu stāvoklis strauji pasliktinājās.

Jau 1773. gadā ērģelnieks Leberehts Cimmermanis žēlojās par to, ka instrumentam nepieciešams kapitālais remonts. Tā paša gada 18. martā Rīgā no Halles ieradās ērģeļbūvētājs Heinrihs Andreass Konciuss, ar kuru noslēdza līgumu par ērģeļu kapitālo remontu. Atlīdzībā viņš saņēma 2000 valsts dālderus. Tolaik ievērojamas pārmaiņas skāra arī ērģeļu prospekta vizuālo tēlu. Tika uzbūvēti simetriski un kompozīcijai pieskaņoti sānu stabuļu torņi, prospekta augšdaļā starp centrālo un malējiem torņiem parādījās divas oberverka piebūves.

Iepriekšējā būvniecības periodā oberverkam pievienotos barokālos prospekta sānu rotājumus noņēma, saīsināja un ievietoja virs spēles galda. Jaunās prospekta detaļas nokrāsoja zilos toņos, lai pieskaņotu senākajai noformējumā redzamajam marmorējumam. Darbus Konciuss pabeidza 1776. gadā. Var uzskatīt, ka Konciuss Rīgas Doma ērģeļu prospektam piešķīra pašreizējo izskatu, jo turpmākās pārbūvēs būtiski neietekmēja tā koptēlu. Proti, gandrīz visas

šobrīd redzamās Rīgas Doma ērģeļu prospekta detaļas ir tapušas četru jau minēto būvniecības periodu laikā. (Piefilmējumos no šodienas)

Mazliet par būvniecību:

Jau projektēšanas stadijā Valkera firma sastapās ar problēmu. Proti, Doma baznīcas bija nepietiekami dziļa, lai te novietotu tik lielu instrumentu. Tādēļ pirms darbu uzsākšanas Karls Valkers Doma draudzei uzdeva izkalt nišu aizmugures sienā, lai tur varētu ievietot daļu no pedāļa stabulēm. Šī telpas problēma beigu galā izvērtās par labu zāles akustikai. Valkera darbnīca bija spiesta ērģeļu būvē pacelties augstumā, izmantojot visus pieejamos 20 metrus. Šie apstākļi līdz ar pašu Doma telpas akustiku neapšaubāmi dara šo ērģeļu skaņu tik neatkārtojamu.

Tuvojoties instrumenta simtgadei, 20. gadsimta 80jos gados uzsāka vērienīgus ērģeļu restaurācijas darbus. Tika atdzīvināta firmas *Walcker und Co* sākotnējā Rīgas Doma ērģeļu koncepcija. Atjaunoja 20. gadsimta sākumā nojaukto apakšējo ērģeļu balkonu, un tajā atgriezās iepriekš pārvietotais ceturtais manuālis ar otro spēles galdu.

Mazliet no ērģeļu mehānikas

Lai ērģeles sāktu skanēt, ir vajadzīgs gaiss. Doma ērģelēs par to gādā speciāli motori. Šīs turbīnas spēj radīt aptuveni 120 kubikmetrus saspiesta gaisa minūtē. Salīdzinājumam, nelielā ražotnē pietiek ar vienu kubikmetru minūtē. Tāds gaisa daudzums ir nepieciešams, lai mēs dzirdētu ērģeles pat tad, kad jau ilgāku laiku vienlaicīgi skan visi reģistri. Šodien vēl aizvien saglabājušies instrumenti, kuru plēšas jādarbina ar cilvēka muskuļu spēku. Bija laiks, kad bez plēšu pumpētāja palīdzības, ērģelnieks nevarēja nospēlēt nevienu noti

Interesanti, ka Rīgas Doma ērģeles jau kopš 1884. gada darbināja iebūvēts Valkera firmas motors. Lai to iedarbinātu un apkalpotu, lai tīrītu dūmvadu, darbā pieņēma speciālu cilvēku. Sākotnēji Doma ērģeļu motoru darbināja ar gāzi, bet jau 1906. gadā vietā nāca elektromotors.

Motortelpā atrodas instrumenta galvenās plēšas. Plēšām ir vairāki uzdevumi. Viens no tiem – radīt gaisa rezervi. Otrs – nodrošināt noteiktu gaisa spiedienu, par ko gādā uz plēšām novietotais smagums. Vairumā gadījumu, un arī Doma ērģelēs, tie ir parasti ķieģeļi. Ķieģeļu daudzums nosaka to, cik liels spiediens būs gaisa apgādes sistēmā. Ērģelbūvētājs Valkers savos lielajos instrumentos, arī Doma ērģelēs, ļoti veiksmīgi izmantojis gaisa spiediena atšķirību. Katra stabuļu grupa skan labāk atšķirīga gaisa spiediena apstākļos. Un vēl viens plēšu uzdevums ir izlīdzināt gaisa svārstības, kuras rodas spēlējot. No plēšām gaiss vispirms nonāk kēgellādēs jeb vējlādēs. Vējlādi varētu salīdzināt ar tādu kā koka datoru. Tas ir aparāts, kur no plēšām nākošais gaiss tiek sadalīts pa toņiem un stabuļu rindām.

Rīgas Doma ērģelēm ir 2 spēles galdi. Mazais spēles galds atrodas vidus balkonā (mazais galds). Tas darbina tikai tās stabules, kas iebūvētas vidusbalkona žalūziju kastē jeb švellerī. Kādreiz tas bija atsevišķi spēlējams mazākos pasākumos – kāzās, darba dienu dievkalpojumos un citos, lai nedarbinātu salīdzinoši neērto lielo gāzes motoru. Šeit bija sava atsevišķa gaisa plēša ar paminām, kādas tās vēl joprojām ieraugām atstātas citās tā paša laika ērģelēs.

Walcker ērģeļu galvenajam spēles galdam ir 4 manuāli jeb klaviatūras un pedālis jeb kāju klaviatūra. Tos katru var spēlēt atsevišķi un arī sajūgt kopā. Pedāļa klaviatūra ir līdzīga manuāļiem - ar melniem un baltiem taustiņiem. To spēlē ar kājām, atskaņojot ne tikai kādas zemākās skaņas, bet gan ar kājām iespējams spēlēt melodijas un pat akordus

Mazliet par muzikantiem un mūziku

Rīgas Doma ērģeļu nozīmīguma noslēpums ir tāds, ka tās nav pārbūvētas. Arī šodien ērģelnieks šeit spēlē tāpat, kā to darīja Bergners vai pirmais latvietis Rīgas Doma ērģelnieka godā Alfrēds Kalniņš - bez moderniem datoriem, ar oriģinālajiem slēdžiem, izbaudot, kā ieslēdzoties tie noklākšķ. Arī šie taustiņi, kurus kustinājuši lieli ērģeļspēles meistari, nav mainīti kopš ērģeļu uzbūvēšanas. Taustiņi no spēlēšanas izdiluši, bet izturējuši jau 140 gadus.

Rīga vienmēr bijusi lepna pilsēta, ar nozīmīgu muzikālo dzīvi, tostarp arī Rīgas Domā. Tā bija slavēta ar savu kora skolu un šeit darbojušās izcilas personības, neskaitāmi kantori jeb priekšdziedātāji un ērģelnieki, kā piemēram, 18. gadsimtā Johans Valentīns Mēders, Johans Gotfrīds Mītels un Georgs Mihaels Tēlemanis 18.-19. gadsimtā.

Latviešu ērģeļmūzika tā pa īstam sāka attīstīties tikai tad, kad Rīgas Domā 20. gadsimta 30tajos gados pie ērģelēm sēdās Alfrēds Kalniņš – virtuozs ērģelnieks, improvizators un komponists. Viņa spēle uzskatāma par leģendāru, kaut gan nav saglabājis neviens ieraksts, lai to varētu noklausīties. Īsts ērģeļmūzikas uzplaukums Latvijā sākās, kad Rīgas Doms kļuva par koncertzāli pagājušā gadsimta 60tajos gados. Vērienīgi ērģeļmūzikas koncerti un festivāli šeit norisinās arī pēc tam, kad pagājušā gadsimta 90tajos Doms atkal primāri atgriezās baznīcas statusā. Jāatzīst, ka praktiski visa latviešu ērģeļmūzika ir pirmatskaņota vai ir izskanējusi Rīgas Domā, un ir cieši saistīta ar unikālo *Walcker* ērģeļu skanējumu.

www.doms.lv

Bijetes www.bilesuparadize.lv un Rīgas Doma kasē